

– дослідження уяви студентів залежно від їхніх індивідуальних особливостей.

Література

1. Загальна психологія. Підручник / За ред. С. Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 543 с.
2. Коломось О. М. Хорошнавство. Навч. посібник. – К.: Либідь, 2001. – 167 с.
3. Макашов А. Г. Общия психология. – М.: Питер, 2002. – 582 с.
4. Мелько Н. А. Основы техники дирижирования. – М.-Л.: Музыка, 1982. – 219 с.
5. Методика діагностики і формування професійної усталеності майбутніх вчителів / За ред. Хмелек Р. І. – Одеса: ОДН, 1993.
6. Мусси Н. А. Техника дирижирования. – Л.: Музыка, 1967. – 352 с.
7. Общия психология. Курс лекцій / Сост. Е. И. Рогов. – М.: Владос, 2001. – 448 с.
8. Петрушин В. И. Музыкальная психология. – М.: Владос, 1997. – 384 с.
9. Психологія. Підручник / За ред. Ю. Д. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
10. Раменников В. Г. Диалоги о музыкальной педагогике. – М.: Музыка, 1989. – 142 с.
11. Селезнева Н. О. Профессионализм хормейстера. Психологический та культурно-исторический аспекти. – Автореф. дис... канд. мистецтвознавства. – Одеса: ОДМА, 2004. – 16 с.

РОЗВИВАЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пильнік Р.О.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Стаття присвячена аналізу функцій навчально-творчої діяльності та співвідношенню продуктивних і репродуктивних компонентів творчості. Автор доходить висновку щодо широкого потенціалу навчально-творчої діяльності для інтелектуально-творчого розвитку її суб'єкта.

Ключові слова: творчість, навчально-творча діяльність, продуктивне і репродуктивне, креативність, активність.

Анотация. Пильник Р.А. Развивающий потенциал творческой деятельности. Статья посвящена анализу функций учебно-творческой деятельности и соотношению продуктивных и репродуктивных компонентов творчества. Автор приходит к выводу о широком потенциале учебно-творческой деятельности для интеллектуально-творческого развития ее субъекта.

Ключевые слова: творчество, учебно-творческая деятельность, производительное и репродуктивное, креативность, активность.

Annotation. Pilynik R. A. The developing potential of creative activity. The article is devoted to the analysis of functions of educational & creative activity and correlation of productive and reproductive components of creation. An author comes to conclusion about wide potential of educational & creative activity for intellectually-creative development of its subject.

Key words: creation educational & creative activity, productive and reproductive, creative, activity.

Постановка проблеми. У реаліях сьогодення передавання культурного досвіду у вигляді завершеної картини світу перестало бути основним завданням системи освіти. Пріоритети світової педагогіки початку XXI століття обумовлені соціальними й економічними чинниками – постійно зростаючим потоком інформації у всіх сферах знання й усвідомленою потребою нового суспільства у гнучких, адаптивних системах освіти, що передбачають можливість досить швидкої професійної переорієнтації, підвищення кваліфікації, саморозвитку протягом усього життя. Нинішнє суспільство

потребує громадянина, що самостійно й критично мислить, що вміє бачити і творчо вирішувати проблеми, активно діяти, приймати рішення, гнучко пристосовуватися до мінливих умов дійсності.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми психології та педагогіки творчості, сутності творчої та навчально-творчої діяльності розглядалися у працях В.І.Андрєєва, Б.І.Коротяєва, І.Я.Лернера, О.М.Матюшкіна, В.О.Моляко, В.Ф.Овчинникова, Я.О.Пономарьова, Н.Ф.Тализіної, К.В.Яресько та ін. Вивченню творчих аспектів мислення, креативності присвячено дослідження вітчизняних та зарубіжних учених – Д.Б.Богоявленської, Д.Гілфорда, В.В.Давидова, В.М.Дружиніна, З.І.Калмикової, В.О.Сластьоніна, Е.Д.Телегіної, Е.Торранса й інших.

Мета роботи полягає у з'ясуванні ролі репродуктивних та продуктивних компонентів творчої діяльності та функціональному аналізі навчально-творчої діяльності учнів.

Отримані результати. У науковій літературі зустрічається значна кількість понять, які описують властивість розвиненої культури розумової діяльності, що пов'язана з творчою спрямованістю мислення. Великі розходження й у визначенні його критеріїв. Певною мірою до розробки проблеми творчого мислення відносяться дослідження, присвячені вивченню продуктивного, дивергентного, нешаблонового, інтуїтивного, теоретичного мислення та інші.

Зокрема, у роботах З.І.Калмикової відзначається, що продуктивне мислення – це мислення, у якому вирішується проблема, виробляється нова стратегія, виявляється щось нове [7]. Дивергентне мислення було вивчене Д.Гілфордом. Під дивергентним він розумів мислення, спрямоване на знаходження різних шляхів і варіантів рішення завдань, бачення різних аспектів проблеми, знаходження різноманітних зв'язків елементів дійсності [5]. Детальний аналіз особливостей дивергентного мислення був даний також Д.Б.Богоявленською [2], що називає його «багатоаспектним мисленням» і підкреслює здатність мислити вишир, тобто здатність виділення інших атрибутів

об'єкта. Сутність і призначення цієї здатності у тому, що вона безпосередньо забезпечує вихід за межі, за рамки початого напрямку рішення вихідної задачі.

Розробляючи проблему творчого мислення, В.В.Давидов вважав, що творче мислення – це мислення теоретичне [6]. Він виділяв у ньому наступні основні компоненти: аналіз як спосіб виявлення генетично вихідної основи деякого цілого; рефлексія, завдяки якій людина постійно розглядає основи своїх власних розумових дій і, тим самим, опосередковує одне з них іншими, розкриваючи при цьому їхні внутрішні взаємозв'язки; теоретичне мислення здійснюється в основному в плані розумового експерименту, для якого характерне виконання людиною такої розумової дії, як планування.

Як напрямок у психології творчого мислення можна відзначити дослідження креативності. Креативність розглядається як комплексне поняття, що відбиває особливості творчої діяльності. В.М.Дружинін розуміє креативність як загальну особистісну здібність до творчості, що проявляється у різних сферах активності і не є залежною від інтелекту. Е.Торранс [14] як головні моменти у творчому мисленні (креативності) виділяє: чутливість до проблем, відчуття незадоволеності і недостатності своїх знань, чутливість до відсутніх елементів, до дисгармонії тощо, впізнання проблем, пошук рішень, здогадки, котрі пов'язані з тим, що бракує для рішення, формування гіпотез, перевірка і повторний огляд цих гіпотез, їхня модифікація, а також повідомлення результатів.

Н.Ф.Вишнякова [4] визначає креативність як притаманний багатьом особистостям процес та комплекс інтелектуальних та особистісних особливостей індивіда, що сприяє самостійному висуванню проблем, генеруванню більшої кількості оригінальних ідей та нешаблонному їх рішенню. Важливо підкреслити нетотожність понять «креативність» і «творчість», адже сутність поняття креативності йде від інтелектуальних та особистісних особливостей індивіда, а сутність творчості передусім пов'язана з діяльністю людини.

Незважаючи на ефективність методів формування розвитку творчого мислення школярів на стадіях експериментальних досліджень, при масовому впровадженні у практику навчання виникають серйозні труднощі й перешкоди. Подолання спрямованості навчання на засвоєння знань виявляється не завжди можливим. Як показує практика, більшість учителів проблему розвитку творчого мислення учнів у навчальній діяльності зводять до розвитку їхніх інтелектуальних здібностей, а в якості основного дидактичного засобу розглядають поглиблення змісту з навчального предмета.

Проте, нагромадження людиною знань і оволодіння певними вміннями, у тому числі практичними й інтелектуальними, на даному етапі не є достатнім. О.М.Матюшкін [10] у зв'язку з цим підкреслює, що перехід від нижчого до більш високого етапу розвитку мислення припускає подолання стереотипів мислення й перетворення дій, що склалися на попередньому етапі. Тому велике значення в розвитку мислення здобуває розвиток його творчої сторони.

З позицій діяльнісного підходу саме включення учнів до творчої діяльності ми вважаємо необхідною умовою їх інтелектуально-творчого розвитку. З іншого боку, процес навчання не є актом постійного творіння, він спирається на певну сукупність «сталих» чинників – знань, умінь, цінностей, досвіду діяльності тощо. З'ясуємо взаємовідношення творчого і репродуктивного компонентів у творчій діяльності.

Поняття «творчість» у загальнофілософському значенні входить до контексту поняття «діяльність», а діяльність – до поняття «розвиток». Таким чином найближчою системою, що охоплює творчість людини, є система його діяльності. Творчість – це якісний стан діяльності, ступінь її активності й творчих можливостей, – відмічає В.Ф.Овчинніков, яким було здійснено аналіз репродуктивного й продуктивного в структурі творчості як соціального явища. Він розкрив відношення між цими категоріями на онтологічному рівні – як відображення процесів відтворення і перетворення. «В усіх своїх вузлових поняттях категоріальний ряд «розвиток – діяльність – творчість» характеризується загальним протиріччям – діалектичною єдністю відтворення

та зміни. Відтворення, таким чином, виражає моменти сталості, наступності, збереження досягнутого, а зміна – моменти варіативності, оновлення, новоутворення, – зазначає автор. Будь-яка система може існувати й розвиватися лише за умови наявності двох зазначених протилежних якостей» [12, с. 15].

Розглянувши зв'язок репродуктивного й продуктивного на різних рівнях, В.Ф.Овчинніков виділив три етапи процесу творчої діяльності:

- включення дій суб'єкта творчості в соціально-культурний контекст;
- створення нового із застосуванням продуктивних дій у зв'язку з

репродуктивними;

- актуалізація нового, його оцінювання з точки зору суб'єкта творчої

діяльності, суспільства [11].

Отже, на першому етапі репродуктивне є точкою відліку творчості (знання, норми, цінності, засоби, тощо). На другому етапі репродуктивне – це важливий компонент процесу творчості. На третьому етапі репродуктивне виступає як засіб актуалізації та оцінювання результатів, що досягнуто.

Б.І.Коротяєв виділив важливі закономірності співвідношення репродуктивної та творчої пізнавальної діяльності:

- репродуктивне й творче пізнання співвідносяться між собою як дві

самостійні ланки одного цілого, причому репродуктивне пізнання виступає як підготовча ланка, а творче – як основна;

- наведені два типи пізнання співвідносяться між собою як ціле з елементом у кожній ланці: в першій ланці репродукція виступає як ціле, а його елементом – творчість; у другій ланці – навпаки;

- обидва типи пізнання співвідносяться між собою діалектично динамічно, із взаємним переходом один в одного [8].

Б.І.Коротяєвим розглянуто динаміку взаємопереходу репродуктивного та продуктивного типів пізнання. Як зазначає автор, межа репродукції й творчості умовна, рухома, тому можливий якісний стрибок від репродукції до творчості: «чим більше акумульовано елементів творчості у репродукції, тим ближче якісний перехід до нового типу пізнання – творчого» [8, с. 14]. Для

досягнення оптимального співвідношення між репродуктивним і творчим компонентами у структурі пізнання педагог пропонує виконати як мінімум дві умови: створити принципово нову структуру навчального матеріалу і обґрунтувати відповідні способи його пізнання. Таке розуміння репродуктивного дозволяє нам представити його у навчально-творчій діяльності як підґрунтя для творчості, в якій репродуктивні дії переходять на якісно новий рівень.

Навчально-творча діяльність (далі – НТД) учнів, у нашому розумінні, є внутрішньо вмотивованою пізнавальною активністю, спрямованою на опанування і перетворення реальності, у процесі чого відбувається створення об'єктивно або суб'єктивно нового продукту, а також розвиток суб'єкта діяльності. Сутність НТД широко розкривається в її функціях із забезпечення розвиваючого потенціалу навчання. У процесі діяльності відбувається всебічний і цілісний розвиток людини, формується її відношення до навколишнього світу. Творча діяльність є одним із видів людської діяльності і, отже, виконує основну функцію будь-якої діяльності – функцію самореалізації. К.Маркс відзначав, що саме у творчій діяльності людина реалізує й затверджує себе. Людина, що втратила найважливішу властивість суб'єкта діяльності – творчу активність, здатність до діяльного самоствердження, самореалізації своїх сутнісних сил, утрачає таким чином людську сутність, – вважав учений.

Поняття НТД вже вказує на її активний характер. Ефективний розвиток забезпечується саме активною, емоційно забарвленою діяльністю, у яку людина вкладає всю душу, у якій реалізує свої можливості, виражає себе як особистість. Така діяльність приносить задоволення, стає джерелом енергії й натхнення. Тому важлива не стільки НТД як така, скільки активність людини, що проявляється у цій діяльності. Здатність творчо перетворити відношення до дійсності в процесі НТД визначає функція самоперетворення. Зміст даної функції досить точно розкриває марксистське положення, сформульоване в роботі «Тези про Фейєрбаха» про активність людини, що, перетворюючи світ, перетворює себе. Зміни зовнішнього світу є тільки передумовою й умовою для

самозміни людини. Гуманістична психологія (К.Роджерс, А.Маслоу й ін.) розглядає людину як джерело власної активності. У явищах творчості, пізнавальної, інтелектуальної, наднормативної активності виявляється надситуативна активність, здатність суб'єкта підніматися над рівнем вимог ситуації, ставити цілі, що видаються надлишковими з точки зору вихідної задачі.

А.Г.Асмолов [1] вважає, що при переході діяльності особистості від режиму споживання, засвоєння культури до режиму творення й творчості біологічний і історичний час усе більш перетворюється на психологічний час життя особистості, що будує свої плани і втілює свою життєву програму в соціальному способі життя даного суспільства. За словами французького філософа Л.Сева «час життя» людини перетворюється на його «час жити» [1]. Важливо відзначити, що справжня творча активність пов'язана з проблемою вибору у невизначеній ситуації, що виникає, а проблема вибору, у свою чергу, пронизує всю теорію професійного самовизначення (вибір професії, вибір шляху підготовки до професії й саморозвитку, побудову кар'єри і всього життя, моральні вибори тощо). Таким чином, функція самоперетворення, котра виділяється у НГД, є провідною функцією в механізмі професійно-особистісного самовизначення, що актуально саме для старшокласника.

Величезне значення в особистісному розвитку виконує функція адаптації. Наявність цієї функції НГД дозволяє людині пристосовуватися до навколишнього світу, до постійно виникаючих нових ситуацій, дозволяє долати несподівані перешкоди, знаходити вихід у нестандартних ситуаціях. Адаптація – безперервний процес і результат активного пристосування індивіда до умов соціального й природного середовища. Високий рівень розвитку НГД дозволяє індивідові здійснювати активний вплив на середовище, у протилежному випадку – індивід характеризується пасивним, конформним прийняттям цілей і ціннісних орієнтацій суспільства.

У навчанні виявляється функція рефлексії, що дозволяє у процесі НГД здійснити рефлексію отриманих знань, забезпечуючи їхнє глибоке й свідоме

засвоєння, при цьому вони стають засобами (методами) подальшого саморозвитку особистості. Особливого значення рефлексія набуває в механізмі суб'єктивізації, що розглядається не тільки як процес оцінки особистісної значимості об'єктивно існуючого предмета, але й усвідомлення самого себе суб'єктом, особистістю [13, с.107].

Наявність функції рефлексії показує відмінність НТД від шаблонної навчальної діяльності. Це виражається у здатності аналізувати й узагальнювати як дані чуттєвого досвіду, так і власні форми, наявні думки і, переборюючи однобічність, виробляти поняття, що відображають діалектику об'єктивного світу. Вихід за межі наявного знання й створення нових понять – основна відмінність НТД від стереотипного мислення учнів, що припускає оперування вже відомими поняттями. Таким чином, функція рефлексії НТД забезпечує глибокий і узагальнений характер знань, дозволяє досягти єдності протилежностей у їхній відмінності, взаємопереходах і сутнісних характеристиках.

Функція рефлексії забезпечує орієнтацію НТД на соціальні цілі вищого рівня. Функцію рефлексії ми розглядаємо як провідну функцію НТД. Вона забезпечує дійсне виконання навчальної діяльності як такої, а не її імітацію. У такому разі структурними елементами цієї діяльності виступають: прийняття й усвідомлення учнем пізнавального завдання, актуалізація мотивів його рішення; сприймання нової інформації; розуміння її (оволодіння поняттями); використання цих понять як орієнтованої основи діяльності, рефлексія цілей, задач і способів (для чого? що? як?); «випередження» досягнутого учнем рівня розвитку («зона найближчого розвитку»); перенос засвоєних способів у нові умови [13, с.265].

Пошук відсутніх елементів: знань, умінь, якостей особистості, – ще одна, п'ята функція НТД. Ця функція забезпечує «феномен пізнавальної самодіяльності» [3], що полягає у виході за межі заданого і дозволяє помітити непередбачене. Як показали дослідження, функція пошуку особливо активно виявляється при переходах особистості на черговий, більш високий рівень

розвитку навчально-творчої діяльності, що завжди пов'язано з перебудовою її структури. Виявляється вона в учнів у пізнавальній самостійності, самоосвіті і тим інтенсивніше, чим вище рівень розвитку їх НТД.

Об'єкти зовнішнього світу не безпосередньо впливають на суб'єкта, а лише як перетворені у процесі діяльності, завдяки чому досягається висока адекватність їхнього відображення у свідомості. Якщо зміст діяльності – це зміни, що вироблені у процесі цієї діяльності, то зміст НТД – це зміни в учневі, у його розумовому, індивідуально-особистісному саморозвиткові.

Безперервність саморозвитку школяра характеризує його як суб'єкта діяльності. НТД – це один з аспектів навчальної діяльності, форма її організації зі своєю внутрішньою й зовнішньою структурою, що дозволяє здійснювати адаптацію учня і забезпечувати процес його самореалізації, що актуалізує інтелектуальну ініціативу й рефлексію в процесі навчання, а відтак – веде до його розумового й особистісного розвитку.

І.Я.Лернер визначає сутність навчально-творчої діяльності як спілкування між учителем і учнями, у процесі якого останні засвоюють досвід творчої діяльності. «Перед людством виникали не тільки завдання, що неодноразово повторювались, але і нові проблеми, котрі ніколи не вирішувались. І через те, що перед людством постійно виникали такі проблеми, без рішення яких його розвиток не мав би місця, суспільство в процесі їхнього розв'язання нагромадило досвід переносу способів діяльності з однієї сфери для застосування їх у кардинально іншій, тобто досвід творчої діяльності. Тому процес навчання слід визначити як процес засвоєння учнями досвіду творчої діяльності» [9, с.43]. Таким способом передачі досвіду творчої діяльності є педагогічні конструкції у вигляді побудови педагогом творчих завдань, при самостійному вирішенні яких учні накопичують досвід пошуку способів розв'язання. При цьому знання засвоюються не у процесі відтворення готових істин, а як продукт пошуку.

Висновки і перспективи дослідження. Підхід, що розглядає творчість як єдність двох суттєвих моментів: відтворення досягнутих результатів і зміни

результатів, що досягнуто, на більш високій основі, тобто як зв'язу репродуктивних і продуктивних початків, який у соціально-історичному аспекті характеризується зростанням динамічності, складності, що відбиває ритм життя суспільства та індивіда. У логіко-гносеологічній площині співвідношення репродуктивного й продуктивного пов'язано з відтворенням створенням нового знання, де репродуктивні дії виконують функції організації, впорядкування процесу творчої діяльності.

Функціональний аналіз навчально-творчої діяльності дозволив нам виявити широкий потенціал для розвитку суб'єкта такої діяльності. У відповідності до означених нами концептуальних положень, інтелектуально-творчий розвиток учнів передбачає відбір відповідного змістового наповнення і форм організації їх навчально-творчої діяльності, які сприятимуть внутрішній мотивації, стимулюватимуть пізнавальну діяльність учнів, забезпечать можливість ефективного протікання рефлексивних процесів. Саме пошук адекватних умов, форм, методик організації навчально-творчої діяльності учнів становить перспективи нашого дослідження.

Література

1. Асмолов А.Г. *Движущие силы и условия развития личности // Психология личности в трудах отечественных психологов.* – СПб.: Питер Ком, 2000. – С. 222-230.
2. Боговявленская Д.Б. Об одном из подходов к исследованию интеллектуального творчества. // *Вопросы психологии* – 1997. – №4. – С. 69-79.
3. Боговявленская Д.Б., Боговявленская М.Е. *Творческая работа – просто устойчивое словосочетание // Педагогика* – 1998. – №3. – С. 36-43.
4. Вишнякова Н.Ф. *Креативная акмеология. Психология высшего образования: Монография. В 2-х т. – Т.1. Психология развития творческой личности взрослого человека.* – изд. 2-е, доп. и перераб. – Минск: Дабар, 1999. – 238с.
5. Гилфорд Д. Три стороны интеллекта. // *Психология мышления.* / Под ред. А.М.Матюшкина. – М.: Прогресс, 1963. – 332с.
6. Давыдов В.В. *Теория развивающего обучения.* М.: Интор, 1996 – 542с.
7. Калмыкова З.И. *Продуктивное мышление как основа обучаемости.* М.: Педагогика, 1981. – 200с.
8. Короткая Б.И. *Учение – процесс творческий: Из опыта работы.* – 2е изд., доп. и испр. – М.: Просвещение, 1989. – 159с.
9. Лернер И.Я. *Проблемное обучение.* – М.: Знание, 1974. – 304с.
10. Матюшкин А.М. *Проблемные ситуации в мышлении и обучении.* – М.: Педагогика, 1972. – 375с.
11. Овчинников В.Ф. *Репродуктивное и продуктивное в структуре творчества как общественного явления // IV семинар по проблемам методологии и теории творчества.* – Симферополь, 1984. – С.40-42.
12. Овчинников В.Ф. *Творчество как единство репродуктивной и продуктивной деятельности.* // *Вестник МУ.* – 1989. – №1. – С.15-22.
13. Сериков В.В. *Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем.* – М.: Логос, 1999. – 272 с.
14. Torrance E.P. *Guiding creative talent* – Englewood Cliffs. – N.Y.: Prentice Hall, 1962.